

**ТВОРЧІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ДІЯЧІВ А.Г.КОЦІПІНСЬКОГО ТА
В.І. ЗАРЕМБИ В ІСТОРІЇ МУЗИЧНОГО ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ ХІХ СТ.**

Музично-історична наука документально свідчить, що до становлення або розвитку будь-якої національної культури часто долучались представники інших народів. Мова йде не стільки про стихійний суспільно-природний вплив на народну культуру, котрий часто спричинявся завойовницькими війнами чи окупацією, скільки про те, що на етапі формування професійної музичної школи певної нації вона зазнає впливу творчих особистостей – представників сусідніх у просторі культур. При цьому національна характерність та самобутність культури, що формується, не страждає; навпаки, „чужинці” проникались, а далі слугували культурному розвитку народу, на землі якого волею історичних обставин вони жили і працювали. Згадаймо, наприклад, що біля витоків віденської класичної симфонії стояла мангеймська школа, представниками якої здебільшого були чеські музиканти.

Схожі явища спостерігаємо і на українському ґрунті, на етапі формування національної фортепіанної музики та фольклористики в сер. ХІХ ст., коли в цьому процесі активну роль відігравали польські музиканти та композитори. Проблема ролі особистостей польських діячів в музичній історії Поділля є мало дослідженою. Лише в деяких роботах А.Сваричевського¹, В.Прокопчук², М.Дремлюги³, в підручнику з історії української музики⁴, довідниках “Короткий словник діячів української музичної культури”⁵ і “Музиканти мира”⁶ зустрічаємо фрагментарні дані про діяльність окремих представників польської нації на теренах краю. Відсутність достатньої кількості ґрунтовних досліджень, опублікованих розвідок поставила метою нашої статті висвітлити внесок окремих представників польського народу у розвиток української музичної культури загалом та фортепіанної музики зокрема.

Багатовакова історична доля двох сусідніх слов’янських народів, українського й польського, склалася так, що на наших землях осіло чимало поляків. Беручи до уваги той факт, що до тодішньої Російської імперії входила значна частина польських земель, стає зрозуміло, чому на Україні в сер. ХІХ ст. проживало та працювало багато польських діячів культури. Українська мова, народна творчість, природа та побут впливали на формування їхньої особистості, їх схильностей, уподобань і дуже часто засівали в душу зерна великої братерської любові.

Маючи на увазі численні факти звертання до українського фольклору письменників інших народів, видатний український вчений-фольклорист академік В.М. Гнатюк писав: “ Нелегко подибати, щоб якась народна поезія впливала на чужих письменників. У нас мало се місце, се найліпший доказ незвичайної краси та сили нашої народної поезії”⁷.

Дієвим стимулом для творчості польських діячів стала величезна популярність української народної пісні, котра обумовила зацікавленість нею з боку різних верств населення як на Україні і в Росії, так і з боку польських (за походженням) музикантів. Їх діяльність була найбільш плідною в двох напрямках: збирання українських народних пісень та їх всілякого роду фортепіанні переклади та обробки.

В цей час на ниві української фортепіанної музики поряд з вітчизняними іменами М.Маркевича, І.Безуглого, В.Пашенка варто назвати поляків Р.Зентарського та його сина В.Зентарського, Й.Вітвицького, М.Завадського, Ф.Яронського, Т.Йотейка, чеха Алоїза Єдлічку, видатного російського педагога, піаніста та композитора О.І. Дюбюка. До речі, варто зазначити, що багато з них були досвідченими фахівцями своєї справи. Так, Ромуальд Зентарський навчався гармонії та контрапункту у вчителя Ф.Шопена – Йосифа Ельснера, далі продовжував свою музичну освіту в Празі та Парижі. Його син, Віктор Зентарський, був учнем іншого польського класика – С.Монюшка. І хоч вони не залишили особливо помітного сліду в українській фортепіанній музиці їх діяльність стала певним щаблем у її розвитку та одним з характерних проявів культурних зв’язків між українським та польським народами.

Серед когорти україно-поляків є представники, котрі жили і працювали на подільській землі - Антон Коціпінський та Владислав Заремба. Їх творчі біографії є мало відомими не лише для широкого кола аматорів музики, але й самих музикознавців.

Великий вклад у вивчення і пропаганду фольклору нашого краю вніс композитор, видавець і педагог Антон Гіацинтович Коціпінський, поляк за національністю. Народився він у 1816 році у місті Андрихові, поблизу Кракова. Син органіста Львівського кафедрального костюлу, А.Коціпінський з раннього дитинства виявив нахил до музики і був зарахований дискантом у хор костюлу. Одержавши

Наукові записки

в дев'ятнадцять років звання військового капельмейстера, він залишає австрійську армію і повністю віддається музичній справі.

У 1848 музикант прибуває на Правобережну Україну і поселяється у губернському місті Кам'янці-Подільському. Ставши на службу в музичний магазин Модеста Биховського, Коціпінський одночасно збирає та записує українські народні пісні, займається етнографією, бере участь у громадському житті, розгортає педагогічну діяльність.

Наприкінці травня 1849 року канцелярія Київського і подільського генерал-губернатора Бібікова одержала дані з Кам'янця про підготовку там „змови проти уряду”. Бібіков відрядив туди чиновника для особливих доручень майора Язикова. Почались обшуки, котрі не обминули і квартиру Коціпінського, де було знайдено заборонені книжки, вірші і пісні, серед яких - твори польського і українського поета Томаша Падури, польського патріота Юліуша Словацького, Юзефа Крашевського. В результаті Бібіков наказав Коціпінського „визнати... людиною неблагонадійною, ...вислати його назад за кордон з видачею для цього паспорта”.⁸

14 грудня 1851 року міністр внутрішніх справ Л.О. Перовський дозволив Коціпінському повернутися на Україну з прийняттям присяги на підданство Росії. На цей раз музикант оселяється в Києві на Хрещатику, відкриває тут нотний магазин з філіалом у Житомирі, продовжує збирати та вивчати українські народні пісні.

Багаторічна фольклорна діяльність Коціпінського завершується центральною працею всього життя – виданням збірника „Пісні, думки і шумки руського народу на Подоллі, Україні і Малоросії” для голосу з супроводом фортепіано. Характеризуючи цей збірник, його упорядник у листі до Ю.Крашевського 19 травня 1862 року писав: "Минув рік, і минув як рік невпинної роботи по виданню пісень "руського народу", які я збирав з дитинства. Це - величезна робота, яку спочатку я навіть не уявляв (бо, можливо, і не зважився б її починати), проте, коли розпочав роботу, то все більше, переборюючи труднощі, прагнув якнайшвидше завершити моє видання".⁹ У передмові, перекладеній українською мовою С.Гулаком-Артемівським, Коціпінський високо оцінює українські народні пісні, якими захоплюються усі народи: „А прибуде хто з чужих країв, то швидко може покохати ті пісні, певні чуття і веселості, від того в них мусимо признати заклад правди, невимушену щирість”.¹⁰ Далі автор зазначає, що "цей збір є тільки невелика горсточка квіту з ниви багатоплідної різного характеру пісень люду на Подоллі, Україні і Малоросії”.¹¹

Коціпінський вирішив видавати пісні з музикою двома шрифтами – українським і латинським. На розгортці сторінок праворуч друкувався український текст з музикою, ліворуч – латинський. Це давало можливість читати й співати українські пісні у будь-якій європейській країні.

Збірник Коціпінського складається з 10 зброшурованих зошитів, у кожному з яких по 10 пісень, думок і шумок. Авторів вдалось опублікувати лише одну – першу сотню. Видання окремими зошитами було почато у 1861 і закінчено у 1862 році. Всього опубліковано 45 пісень, 42 думки та 14 шумок. Терміни „думка” і „шумка” були поширені на той час в українській та польській фольклористиці. До думок відносили пісні на родинно-побутові теми; шумками називались твори жартівливого, веселого характеру. Коціпінський не розподілив пісні у зошитах ні за жанрами, ні за змістом, подавши їх без будь-якої системи.

Майже 40 пісень автор зібрав і записав сам, інші запозичив із збірників М.Маркевича, В. Залеського та ін. У збірці вміщено козацькі, чумацькі, бурлацькі пісні, родинно-побутові, пісні про кохання, гумористичні та інші. Привертають увагу дві „думи“ (як назвав їх Коціпінський) про смерть Данила Нечая – одного з найулюбленіших героїв визвольної війни 1648 – 1654 років, що загинув на Поділлі: „А вже три дні, три неділі” і „В чистім полі при долині” та пісня „Ой, Морозе-Морозенку, ти славний козаче”. Третина з них (майже 30) записана на Поділлі. Пісні „Ой я нещасний, що маю діяти”, „Ой ти, дівчино заручена”, „Горе ж мені, горе”, "Україно моя мила", "Нащо мене зачіпаєш" записані від мешканця села Цвіклівець Михайла Чачковського. З великою силою ліризму висловлена щирість та ніжність почуття кохання в цих піснях.

На Поділлі Коціпінський розгорнув педагогічну діяльність. В числі його кращих учнів був дунаївчанин Владислав Заремба, котрий згодом став видатним композитором і піаністом.

Пропаганда народної пісні відігравала велику роль в суспільно-політичному русі другої половини XIX ст. Хоч Коціпінський був поляком і свідком відвертих націоналістичних виступів польських консервативних кіл, він сповідував демократичні погляди й обстоював інтереси вільного спілкування народів. У його творчості не знайдено навіть натяку на применшення цінності культури того чи іншого народу – він був далекий від цього. Коціпінський віддано служив благородній справі поширення пісенності українського народу і був одним із зачинателів збирання її скарбів.

Антон Коціпінський був не лише музикантом і етнографом, але й громадським діячем. У Києві, де він проживав біля 13 років, Коціпінський щотижня проводив музичні вечори, на які приходили польські й українські любителі музики. Пісні Коціпінського набули широкої популярності, їх співали учасники підпільних гуртків, студентська молодь.

Коціпінський був зв'язаний з політичними діячами. Поліція неодноразово звертала на нього увагу. У 1854 році Коціпінський був занесений до списку неблагонадійних осіб і звинувачувався у допомозі при втечі з київської тюрми політичних в'язнів Гарчинського і Рудницького. Та головні звинувачення і напади на Коціпінського почались з приводу видання його книги "Пісні, думки і шумки".

Справу розпочав В. Шульгін – редактор і видавець газети "Киевлянин", який користувався покровительством місцевої влади, бо його брат М. Шульгін був чиновником для особливих доручень київського генерал-губернатора. Він виступив проти Коціпінського за те, що той друкував козацькі пісні польськими літерами.

За вказівками київського генерал-губернатора у магазині Коціпінського було зроблено обшук. Поліція опечатала його і заборонила продажу збірника. Така ж доля спіткала й Чачковського, зятя Коціпінського, який мав відділення магазину в місті Кам'янці-Подільському.

Слідство над Коціпінським і цькування, організоване поліцією, позначилось на його здоров'ї. Він зліг, і у травні 1866 року помер у віці 50 років. Книжковий торговець Болеслав Корейко зберіг збірник і через деякий час (1883) одержав дозвіл цензури на перевидання збірки Коціпінського. Після цього її перевидавали не раз і інші видавці. Всього вона витримала 5 видань. Згодом В.Зентарський переклав пісні цієї збірки для фортепіано.

У композиторській спадщині Коціпінського маємо вокальні та фортепіанні твори, такі як "Польки", "Мазурки", "Слов'янські пісні"; з фортепіанних творів А.Коціпінського на українські теми слід згадати етнографічну розвідку "Ярмарок на Україні" (kozak-polka) та Mazur z Ukrainka.

З подільським краєм також пов'язана діяльність Владислава Івановича Заремби.

Всім нам, звичайно, відомі українські пісні "Дивлюсь я на небо", "Повій, вітре, на Вкраїну". Але не всі ми знаємо, що написав музику до поезій М.Петренка і С.Руданського наш земляк, український і польський композитор Владислав Іванович Заремба, котрий народився 15 серпня 1833 року в м. Дунаївцях Хмельницької області. Батьки цінували музичне мистецтво, вдома завжди звучали українські і польські пісні. А Владислав захоплювався їх красою, формуючи багатий світ уяви, тонке сприйняття краси мелодій. 1846р. Заремби переїхали до Кам'янця-Подільського, де Владислав музичну освіту здобував у братів Йосипа та Антона Коціпінських. Вони прищепили своєму вихованцеві любов до української народної пісні, і це визначило подальшу професійну долю Владислава.

Життєвий шлях В.І.Заремби досліджений недостатньо, у біографії – чимало прогалин. Нам відомо, що по закінченні навчання на певний час він покинув древній Кам'янець.

25 вересня 1854 року поліцмейстер рапортував Подільському губернаторові: „Владислав Заремба, 22 років, приїхав давати уроки гри на фортепіано та в пошуках посади органіста. Проживає в місті з 8 вересня 1854 року”.¹² Житло на перших порах Владислав обладнав у Кармелітському монастирі, працював органістом у костьолі, мав учнів фортепіанної гри.

Однак спокійний творчий ритм життя досить скоро був порушений. Невідомо чому, за які дії київський генерал-губернатор зажадав від кам'янецьких властей регулярно доповідати, чим займатиметься молодий музикант, з ким буде контактувати, куди і коли виїжджати. Було встановлено поліцейський нагляд, який Владислав щоразу відчував.

Не пробувши тут і двох років, він покинув Подільський губернський центр і 26 березня 1856 року перебрався до Житомира, де розпочалась активна музично-педагогічна й виконавська діяльність, з'явився ряд музичних творів. Він давав уроки фортепіанної гри, виступав у концертах як соліст та акомпаніатор, учасник камерних ансамблів. Тут, у Житомирі, 30 травня 1861 року народився його син Сигізмунд, тут Владислав Іванович набув популярності, отримав запрошення до Київського інституту шляхетних дівчат на викладацьку посаду.

Київський період життя був найбільш плідним. До кінця свого життя, 24 жовтня 1902 року, він викладав у різних жіночих навчальних закладах, навчав гри на фортепіано і хоровому співу, писав фортепіанні твори, аранжував народні пісні. З його легкої руки полинули у світ мелодії пісень „Повій, вітре, на Вкраїну”, „Козак виїжджає, дівчинонька плаче”, „Ой місяцю, місяченьку! Не світи нікому” та інші.

У творчості В.Заремби набув розвитку український романс. Пісня-романс як камерно-вокальний жанр стала дуже популярною у XVIII – першій половині XIX століття. Через відсутність

на Україні умов для розвитку таких музичних форм і жанрів, як опера, симфонія, сольна пісня стала тією сферою, де, насамперед, могли виявитися творчі сили українських митців. Вона відображала думки і настрої широких кіл населення, в них звучав роздум над долею людини. Лірика зітхання нерідко переростала в пристрасний порив до щастя й волі. Такі мотиви й музичні прийоми властиві пісням-романсам Владислава Заремби і особливо виразно проглядають крізь мелодіку і поступеневий рух „Недолі” („Дивлюсь я на небо”), „Сонце низенько, вечір близенько”, „Ой не ходи, Грицю”, „Віють вітри”, які мають інтонації селянської ліро-епічної та міської романсової пісні, внутрішній порив, патетику, широку наспівність і мелодичну красу.

Віддав належне композитор і Шевченковій поезії. У ній він знаходив близькі і зрозумілі з дитинства народні лірико-драматичні сюжети, той розмір і ритміку, які були близькі його творчому стилю. Понад 30 творів Кобзаря знайшли музичне обрамлення В.Заремби. Найбільш відомі – „Якби мені, мамо, намисто”, „Утоптала стежечку”, „Якби мені черевики”.

Фортепіанна спадщина В.Заремби має своїм джерелом майже виключно українську народну пісню. Популяризуючи і намагаючись зробити її набуток широких верств суспільства, композитор своєю фортепіанною творчістю відіграв в українській музиці певну прогресивно-освітню роль. Під загальною назвою „Українські мелодії” об’єднано 18 творів В.Заремби, котрі відзначаються ліризмом, прагненням до яскравого мелодійного тематизму. Основними способами викладу й розвитку тематичного матеріалу стали імпрізаційність та варіаційність. У деяких творах композитор прагне до відображення засобами фортепіано змісту пісні, поетизації його, намалювати музично-поетичну картину. Прикладом цього може бути твір „Рева та стогне Дніпр широкий”. Як зазначає М.Дремлюга, хоч „авторові не завжди вдається піднятися до рівня художніх образів використаних ним пісень, фортепіанні композиції В.Заремби приваблюють щирістю, емоційністю, мелодичністю”.¹³

В.Заремба писав і твори педагогічного характеру, для дітей. Він уклав польською мовою два педагогічних збірники („Пісенник для наших дітей” та „Маленький Падеревський”), чим розширив педагогічний репертуар, збагатив його полегшеними редакціями уривків з опер польських композиторів, творів Фредеріка Шопена та і своїх власних.

Музичні уподобання й педагогічний талант В.І. Заремби позитивно вплинули на духовний світ сина. Сигізмунд навчався музики у батька, гри на віолончелі – у Заттеля та Алоїза, теорію музики пізнавав під керівництвом А. Казбірюка в Києві. Закінчення юридичного факультету Київського університету не завадило Сигізмунду стати вправним віолончелістом й диригентом, талановитим композитором. Він - автор "Полонезу" для симфонічного оркестру, сюїти "Слов'янський танок" для струнного квінтету, ряду фортепіанних та вокальних творів, обробок українських народних пісень, романсів на слова польських та російських поетів, концертної обробки мелодії романсу М. Кропивницького "Соловейко".

Відомий С.В.Заремба і як музичний критик, і педагог. У 1896-1901 рр. він очолював відділення Російського музичного товариства у Воронежі. Проживаючи з 1901р. у Петербурзі, С.Заремба диригував багатьма аматорськими хоровими колективами. Хоча життя й діяльність Сигізмунда Заремби дають підстави вважати його представником російської культури, проте творчість композитора доводить його зв'язки з музичною культурою польського та українського народів.

В контексті російсько-україно-польських музичних зв'язків не можна не згадати ще одного представника роду Заремб – старшого брата Владислава, Миколу Івановича, видатного педагога, викладача Музичних класів Петербурзького відділення Російського музичного товариства; з 1862 року він – професор Петербурзької консерваторії, а в 1867-71 роках, замість А.Г.Рубінштейна, займає посаду директора консерваторії. Серед його учнів – П.І.Чайковський, котрий з великою пошаною та вдячністю згадує свого вчителя та наставника.

Мешканці містечка Дунаївці 1 липня 1988 року, у дні третього республіканського свята народної творчості, урочисто відкрили меморіальну дошку в пам'ять про славного земляка.. Стрічку перерізали народний артист СРСР Д.М.Гнатюк та Заслужений артист України В.В.Женченко. Пам'ятна дошка й сьогодні на фасаді Будинку творчості школярів нагадує: " 1883 року в місті Дунаївцях народився видатний український композитор Владислав Іванович Заремба ". В місті одна з вулиць носить ім'я композитора.

Звичайно, як не можна применшувати, так і не можна перебільшувати художньо-професійний рівень музики вище згаданих польських композиторів. На тлі етапу могутнього розквіту російської професійної школи у середині ХІХ ст. творчий доробок цих авторів виглядає

досить скромним. В атмосфері початкового періоду становлення української музики діяльність композиторів-поляків має свою історичну вагу.

Незважаючи на технічну недосконалість та аматорство, їх твори відіграли певну позитивну роль у розвитку української музичної культури, про що свідчить їх значна популярність у свій час. Тому діяльність А.Коціпінського та В.Заремби можна окреслити як прогресивну. Провівши більшу частину свого життя на Україні, зріднившись з культурою українського народу, вони наслідували спільні для обох культур естетичні ідеали – реалізм, демократизм, народність; спирались у своїй фортепіанній творчості на українську народну пісню, у фортепіанних композиціях подавали народні образи, відтворювали народну пісню в її інтонаційній, ладовій і ритмічній своєрідності. Тому цілком природно розглядати їх творчість в межах української музичної культури, тим паче, що ці музиканти та багато інших залишили в ній більш помітний слід, ніж у польській.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Сваричевський А.В. Музикознавець і фольклорист А.Г.Коціпінський. //Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23-24 червня 1999 року). – Хмельницький, 1999. – С.555-558; 2. Прокопчук В.С. Владислав Заремба – український і польський композитор. // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами наукової конференції (23-24 червня 1999року). – Хмельницький, 1999. – С.562-565; 3. Дремлюга М. Українська фортепіанна музика (дожовтневий період).- К.,1958. - 134 с.; 4. Історія української музики.- Т.1.–К., 1989. – 447с. ; 5. Короткий словник діячів української музичної культури. - Тернопіль,1992. - 48 с.; 6. Музыканты мира. Биографический словарь /Сост. М.В.Есипова, О.В.Фраёнова.- М., 2001.- 527с.; 7.Сваричевський А.В. Музикознавець і фольклорист А.Г.Коціпінський. // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23-24 червня 1999 року). – Хмельницький, 1999.- С.555; 8. Там само. - С. 556; 9. Там само. - С.556.; 10. Там само. - С. 556; 11.Там само. - С. 557; 12.Прокопчук В.С. Владислав Заремба – український і польський композитор//Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами наукової конференції (23-24 червня 1999року).- Хмельницький,1999.- С. 562. 13. Дремлюга М. Українська фортепіанна музика (дожовтневий період).- К., 1958.- С.34.

А.С. Дзюба

МАРІЯ РУДЕНКО – ПОДІЛЬСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТКА ХХ СТ.

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї і обряди, що вироблялися протягом багатьох століть. "Звичаї, – пише відомий вчений-етнограф О.Воропай, – це не відокремлене явище в житті народу, це – втілені в рухи і дію світовідчуття, світосприймання та взаємини між окремими людьми"¹. А ці взаємини і світовідчуття безпосередньо впливають на духовну культуру даного народу, що, в свою чергу, впливає на процес постання народної творчості. Саме тому можна твердити, що народна творчість нерозривно, органічно пов'язана із звичаями народу.

Обряди і звичаї, художня творчість народу, мова – це ті прикмети, за якими розпізнається етнос не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому, це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Тому так важливо для становлення нації, для ідентифікації її самобутності і неповторності не втратити, не загубити у вихорі часу всі ті безцінні культурні надбання, що творились протягом тисячоліть.

Найбільшим надбанням нашого українського народу є його духовна культура. В усній народній творчості українців, в їхніх обрядах, піснях, казках повною мірою виявилось національне світосприйняття, образне мислення, віра в магічну роль ритуальних дій. Кожен обряд супроводжувався певними ритуальними, магічними піснями, тісно пов'язаними з первісним світоглядом народу.

Філософське наповнення фольклору змінюється зі зміною світоглядних основ, коли руйнується первісна структура обрядових дійств, їхній зміст, деколи і словесний текст. Відбувається розрив обрядової пісні з практичною метою. Пісня звучить сама по собі як художній твір, бо люди вже забули її магічну роль. Добре це чи погано? Ось такою є відповідь Миколи Ткача: "Під час фестивалів, масових заходів линуть у січні купальські пісні, в червні - щедрівки і колядки. І тоді падає сніг на білий цвіт, і гримить грім різдвяної ночі. А ми дивуємося: чому це так? – Знання втрачені. Традиції поруйновано. Предківські застереження відкинуто"². Ще в 1909 році Філарет Колеса писав, що обрядова поезія давно перестала збагачуватися новими піснями, бо народ не розуміє вже її давньої символіки.